

A Rákóczi-szabadságharc és Európa

Beszámoló a sárospataki nemzetközi tudományos konferenciáról

A Rákóczi-emlékév kiemelkedő jelentőségű eseménye zajlott le május 24—28. között az újonnan restaurált sárospataki várban, ahol a Rákóczi Emlékbizottság, a Magyar Tudományos Akadémia, az Oktatásügyi Minisztérium, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa, Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Sárospatak város tanácsa és az MTA Irodalomtudományi Intézete XVIII. századi munkaközössége támogatásával a Magyar Történelmi Társulat tudományos ülészakot rendezett a szabadságharc vezérlő fejedelme születésének 300. évfordulója alkalmából. A hazai tudományos életet reprezentáló mintegy kétszáz történész, irodalomtörténész, kultúrtörténész és nyelvész mellett résztvett a konferencián Ausztria, Bulgária, Franciaország, Kanada, Lengyelország, az NDK, az NSzK, Románia, Svédország, a Szovjetunió és Törökország e korszakkal foglalkozó több kutatója is.

A megnyitónapján, amelyen párt-, állami és társadalmi életünk számos képviselője is megjelent, *Sinkovics István* egyetemi tanár, a Magyar Történelmi Társulat alelnöke mondott beszédet. Megnyitójában vázolta a korabeli magyarországi állapotokat, szolt II. Rákóczi Ferenc örökölt családi hagyományairól, személyiségéről. A szabadságharcra rátérve, hangsúlyozta: Rákóczi felismerte és megalkuvás nélkül vállalta az ország fejlődését szolgáló történelmi feladatokat, az önálló állam megteremtését és a feudális társadalom korszerűsítését. Befejezésül kiemelte a szabadságharc európai keretek közötti vizsgálatának jelentőségét, amelyre ez az ülészak vállalkozott. Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Sárospatak város nevében *Ladányi József* megyei tanácselnök üdvözölte a konferencia résztvevőit, aki a szabadságharc haladó hagyományát, Rákóczi tevékenységének a szocialista hazafiságra és internacionalizmusra is ható éltető erejét méltatta. Az ülészakon 4 előadás és ezekhez kapcsolódva 33 korreferátum hangzott el, minden témakört vita zárt le.

Köpeczi Béla akadémikus, a MTA főtitkár-helyettese A Rákóczi-szabadságharc és Európa c. előadásában már bevezetőben hangsúlyozta: „A Rákóczi-szabadságharc nem pusztán lokális jelentőségű, hanem befolyásolta a korabeli hatalmi viszonyok alakulását Európában, és kimenetele meghatározó volt Közép-Kelet-Európa további sorsa szempontjából.” Ezután ismertette Európa két nagy régiójának eltérő gazdasági-társadalmi fejlődését, a magyarországi fejlődés különleges tendenciáit, majd megállapította, hogy a bécsi udvar Magyarországon a nemesi alkotmány félredobásával, az alapvető szabadságjogok megsértésével, az erőszak alkalmazásával, az egyre nagyobb teherterekkel, a protestantizmus üldözésével az abszolutizmus primitív formáját érvényesítette. Rákóczi számára nem lehetett választás, az ország függetlenségét a Habsburg-hatalommal szemben kellett kivívnia. Ezért maximális célként a Habsburgok trónfosztását, új király választását, az önálló Erdély visszaállítását tűzte ki, míg minimális programja a gazdasági, politikai és vallási sérelmek orvoslását, garanciaként pedig a fejedelemsége alatt álló Erdélyt és külföldi kezesek állítását tartalmazta. A szabadságharc állama ugyan átmeneti jellegű volt, de Rákóczi vezérlő fejedelemtént szuverén központi hatalmat gyakorolt, és ez lehetővé tette a különböző társadalmi erők összefogását, fontos reformok elindítását. A feudális körülmények között az egy-egy kompromisszumokat eredményezett. Köpeczi Béla ezután így folytatta: „A kompromisszu-

mok ellenére merjük állítani, hogy a Rákóczi-szabadságharc nem egyszerűen rendi ellenállás volt, hanem egy széles társadalmi bázisra támaszkodó kísérlet, amelynek célja az volt, hogy független és korszerűbb feudális állam jöjjön létre Európának ezen a részén, s e tekintetben nagyobb sikereket ért el, mint a bécsi udvar.” Rákóczi államának és Magyarország népeinek viszonyára rátérve leszögezte, hogy az ideiglenes társadalmi összefogás jegyében a közös érdek alapján közös nemzeti tudat alakult ki. „Magyarország függetlenségének kivívása nem egyszerűen csak a magyar nemesség vagy jobbágyság érdeke volt, hanem az itt lakó más népeké is. Rákóczi igyekezett a legszorosabban együttműködni a szlovákokkal, ukránokkal, németekkel, románokkal.” A korabeli Európa reagálását elemezve az előadó megállapította, hogy a szabadságharcnak szüksége lett volna jelentős francia támogatásra, mindenekelőtt szabályos szövetségre. XIV. Lajos ugyan elismerte Rákóczit 1705-ben Erdély fejedelmének, a szerződés megkötését azonban halogatta, 1708-ban pedig már nem tartotta időszerűnek. Katonai és diplomáciai segítsége egyrészt azért maradt szerény keretek között, mert nem bízott a sikerben, másrészt maga is nehéz helyzetbe került, az általános béke megkötésekor pedig már arra sem volt ereje, hogy Rákóczit erdélyi birtokába visszajuttassa. A lengyelországi francia párttal való kapcsolaton túl Rákóczi XII. Károly svéd királlyal is megkísérelt kapcsolatot teremteni, utóbbi azonban ettől elzárkózott. Rákóczi elszigetelt helyzetében szívesen vette I. Péter 1707-es kapcsolatfelvételi kezdeményezését, amely a varsói szerződéshez vezetett. Ennek realizálását mindkét részről a külpolitikai helyzet kedvezőtlen alakulása akadályozta meg. Anglia és Hollandia 1704-ben hajlandó volt Rákóczi és Bécs között közvetíteni, de ez Bécs merevsége miatt meghiúsult, később pedig elmaradt a közvetítés. 1711-ben a magyar nemesség közvetlenül egyezett meg Béccsel, feladva a szabadságharc alapvető követelését is, az erdélyi fejedelemség különállóságának biztosítását. A szabadságharc sikertelenségének, a sajátos magyar viszonyok között megkísérelt, az abszolút monarchia jegyeit viselő politika kudarcának oka Magyarország gazdasági-társadalmi elmaradottsága és az osztályharc kiéleződése, valamint a külső szövetséges hiánya volt. Mégis nagyjelentőségű volt a szabadságharc a magyarországi fejlődés ideológiailag pozitív befolyásolásával, — fejezte be előadását Köpeczi Béla.

R. Várkonyi Ágnes, a történelemtudományok doktora (Történettudományi Intézet) Habsburg-abszolútizmus és független Magyarország címmel tartott előadást. Bevezetőben megállapította: A török kiűzésének, az országrészek újraegyesítésének időszaka hatalmas ellentétek korszaka volt, demográfiailag a magyar történelem legkritikusabb szakaszát jelentette, ugyanakkor fontos fejlődést hozott a gazdasági életben. Ennek az időszaknak a gazdasági-társadalmi viszonyai a manufaktúrakorszak közvetlen előzményeit mutatták, amelyek egyrészt erősítették a második jobbágyság tendenciáit, másrészt a jobbágyi kötelek feloldásának irányában hatottak. Nagy nehézséget jelentett azonban a tőke- és pénzhiány, a nem megfelelő úthálózat, az élet-, hitel- és vagyonbiztonság hiánya, a munkaerőgond, az erős feudális kötöttségek, a nagy vallási, nyelvi és vagyoni megosztottság, Magyarország állami berendezkedésben és kormányzási rendszerben való lemaradása. Ezután megállapította az előadó: „A feudális viszonyok között a gazdasági-társadalmi fejlődés szintje megkövetelte az igazgatási szervezet, hadsereg, állami jövedelem, társadalmi teherviselés és művelődés országos méretű átrendezését és összefogását, a további fejlődés pedig olyan feladatokat megoldását kívánta, amelyekre csak a központi államhatalom képes.” A Habsburg-hatalom azonban nem volt modern abszolutista állam, európai nagyhatalmi helyzetének megalapozásával párhuzamosan Magyarországon minden gazdasági erőforrásra rátette a kezét, és ez Magyarország egész társadalmát egzisztenciálisan megrázta. Ugyanakkor a dinasztia politikai kompromisszumokat tudott kötni a magyar rendekkel, így az irányítás és végrehajtás az abszolútizmus és rendiség kettősségét tükrözte. Magyarország a birodalom többi országával szemben az alárendeltség állapotába került, a fejlődésbeli szintkülönbség megnőtt. Ennek oka a dinasztikus célokat szolgáló, katonai erőre utalt, az udvari arisztokrácia szűk bázisára épült Habsburg-abszolútizmus volt, amely fejlesztette az amúgy is erős cseh manufaktúraipart, lendítette az örökös tartományok gazdaságát, Magyarországon azonban nem valósította meg történelmi feladatát, sőt a második jobbágysággal a refeudalizációs tényezőket erősítette. Mindez Magyar-

országban valamennyi társadalmi osztály és réteg bizalmatlanságát, heves ellenállását váltotta ki. Ezekben a magyarországi mozgalmakban a társadalmi és nemzeti érdekek egybefonódtak, így fő színterüket a gazdasági kulesterületek alkották, de az egész országot behálózták, politikai viharok pedig a korszerű gazdálkodásra áttért Rákóczi-birtokokat magába foglaló északkeleti országrész volt. A szabadságharcra áttérve az előadó kijelentette: Rákóczi állampolitikai koncepciójának középpontjában a társadalmi összefogás állt, hogy az országot kivezesse az anarchiából. Eközben a fejlődés tendenciáját követte, a hagyományos közösségeket szervezte országos érdekegységbe. Így országos érvénnyel hirdette meg a hagyományos hajdúszabadságot, amelyről az előadó többek között megállapította: „A fegyverrel elnyert szabadság jogát sem etnikai, nyelvi hovatarozóság, sem vagyoni státusbeli helyzet nem korlátozta.” Ugyanakkor ezt a kérdést is a közösségi érdek alapján kívánta rendezni. Az érdekegyesítést szolgálta a lelkiismereti szabadság elve és a vallások közti béke megteremtésének szándéka alapján folytatott valláspolitikai és az anyanyelvi kultúrák szabad fejlődésének biztosítása is. A konföderációs államforma is a közös érdekekhez, a központi akarathoz igazodást állította előtérbe, az országgyűlések pedig a gyakorlati követelmények elfogadtatását célozták. Az országos érdekegyesítést szolgálta Rákóczi merkantilista és protekcionista gazdaságpolitikája és a kuruc táborban kibontakozó társadalmi harcokat követő sorozatos reformintézkedés is, mindez pedig már a második jobbágyság rendszerét szétfeszítő tendenciát mutatott. Befejezésül R. Várkonyi Ágnes rámutatott, hogy a Habsburg-dinasztia és a magyar rendiség kompromisszuma után kiteljesedtek a korábbi fejlődési tendenciák, de a második jobbágyság megszilárduló rendszerében, az állami önállóság hiányának körülményei között, a rendi alkotmány védelme alatt, a birodalom érdekeinek alárendelve.

Bán Imre egyetemi tanár (KLTE) Korai felvilágosodás és nemzeti műveltség c. előadása elején hangsúlyozta, hogy a feudális Magyarországon a XVII. században, különösen az ellenreformáció folytonosan erősödő nyomása alatt igen kevésbé volt meg a talaja a felvilágosodásnak. A magyar szellemi élet és művelődés ugyanakkor élesen és kibékíthetetlenül kettéosztott volt. Az új filozófiai gondolkodás, ha teológiai köntösben is, mindig a protestáns oldalon jelentkezett, de emellett jelen volt a katolikus filozófia is. A vallási ideológia szerint megosztott magyar művelődés külföldi kapcsolatai és társadalmi alapjai is különbözőek voltak. A katolikus magyarság osztrák, dél-német és olasz, a protestáns magyarság nyugat-német, németalföldi, angol és svájci kapcsolatokkal rendelkezett. A katolicizmus vezérekara túlnyomórészt a főnemességből és az előkelő nemességből került ki, míg a protestánsoké döntően civis és falusi plebejus származású volt. Míg a katolikusok a római Collegium Germanicum et Hungaricum hallgatói voltak, a protestánsok túlnyomórészt holland, kisebb részben angol egyetemeken tanultak. A modernebb, a rendi-feudális nemzettudaton túlmutató eszméket tartalmazó szellemi értékek a protestánsok körében halmozódtak fel. Elsősorban a puritánus mozgalom érdemel említést, amely a nemzeti ellenállás benső tartását erősítette, ugyanakkor küzdelmet folytatott a demokratikus presbiteri rendszerért és az anyanyelvi népművelésért. A katolikus nemzettudatot ezzel szemben a Habsburg-ház iránti loyaltitás és az ellenreformációs irányultság jellemezte, ugyanakkor tartalmazta a magyar nemzeti öntudat és a függetlenségi eszme bizonyos elemeit is, amelynek legáltalánosabb kerete a Regnum Marianum tanítása volt. A Rákóczi-korra örökölt sokszínű és ellentmondásos nemesi és prédikatori ideológiából kiemelkedik Zrínyi Miklósé, amely vallási kötöttségektől mentes volt, és a honvédő harc nagy példáit ragadta meg. Befejezésül Bán Imre megállapította: a XVII. században a magyar művelődés csak a felvilágosodás előkészítő mozzanataival rendelkezett, de megvoltak a nemzeti műveltség csírái, a nemzeti tudat pedig már az egységesülő nemzeti művelődés kibontakozását szolgálta, és Rákóczi minderre építhetett, bár a történelmi viszonyok nem engedték meg e tendencia érvényesítését.

Esze Tamás kandidátus A Rákóczi-szabadságharc valláspolitikája c. előadásában a lényegesen eltérő vallás- és egyházpolitikai rendszer miatt eltekintett az erdélyi fejedelemség vizsgálattól, Rákóczi valláspolitikájának a magyarországi protestánsokat illető mozzanatait elemezte. Bevezetőben megállapította, hogy 1608 óta fegyverrel szerzett, országos törvények által biztosít-

tott vallásszabadság volt Magyarországon, amelyet Erdély elerőtlenedése után a bécsi kormányzat érvényteleníteni szándékozott a totális ellenreformáció szellemében. Ez a törekvés a török kiűzését követően még erősödött, majd a protestáns magyar lakosság nyílt üldözésébe csapott át. A jezsuiták vezette totális ellenreformáció kihívta a protestáns nemesek ellenállását, amelyhez paraszt-megmozdulások társultak, így a Rákóczi-szabadságharc kitörésében nagy része volt a vallási nyugtalanságnak is. Rákóczi a vallásviszály kiegyenlítésére törekedett, elhatárolta magát kora politikai katolicizmusától, és elítélte az ellenreformáció erőszakos cselekedetét. Meggyőződéséhez katonai érdek és politikai belátás társult, mivel hadseregének döntő többsége protestáns volt, vállalnia kellett a vallási türelem politikáját. Felkarolta emellett az udvar és a katolikus klérus ellenállása következtében sikertelen uniós gondolatot is. A római egyház fejével és harci szervezeteivel — a pápával és a jezsuita renddel — szemben az állami szuverenitás elvét vallotta és érvényesítette. Rákóczi a protestánsok vallásszabadságát kinyilvánító és időről-időre megerősödő korábbi országos törvényeket teljes értékű jogszabályoknak tekintette, az ezekkel ellentétes rendelkezéseket viszont érvényteleneknek. Ennek megfelelően az ellenőrzése alá került területeken a hadsereg segítségével visszaállította a protestáns kultuszt. Az erőszakos protestáns templom-visszafoglalásokat azonban nem tűrte, az erről való döntést az országgyűlés jogaként tartotta fent. 1704-es rendeletének érvényesítésére katolikus-protestáns vegyesbizottságokat küldött ki. Ez protestáns nyugtalanságot keltett, amelyet a bécsi udvar a protestáns egyházak vallásszabadságának engedélyezésével igyekezett kihasználni. Erre Rákóczi szintén megerősítette a vallásszabadságot, engedélyezte a templomok és iskolák szabad építését, de a meglévőket azok kezén hagyta, akik éppen rendelkeztek vele, és ismét megtiltotta az erőszakos elfoglalásokat. A valláskérdésben Rákóczi közvetítésével kényszerű kiegyezésként az 1705-ös szécsényi országgyűlés döntött a *status quo* és a *maior pars* elve alapján a kisebbségről való gondoskodás mellett. A vegyesbizottságok ellen azonban továbbra is sok panasz merült fel, így az 1707-es ónodi országgyűlés ismét foglalkozni kényszerült vele. Esze Tamás befejezésül megállapította, hogy Rákóczinál a vallásbéke eszménye korát megelőzte, de teljes megvalósításához az adott körülmények között nem volt ereje.

Az előadáshoz kapcsolódó korreferátumok a szabadságharc európai jelentőségét bizonyították. *L. A. Nyikiforov*, a történelemtudományok doktora (Moszkva) A nemzetközi kapcsolatok és a magyar szabadságharc címmel történelmi párhuzamot vont II. Rákóczi Ferenc és I. Péter személyisége és tevékenysége között, kiemelte e két államférfi rokon vonásait, s eközben megállapította: Mindketten a feudális társadalom uralkodó köreinek képviselői voltak, de mindketten korukból kiemelkedő nagy politikusként igyekeztek országuk minden erejét az egész nemzet problémáinak megoldása, a haladó fejlődés előmozdítása érdekében egyesíteni, eközben hosszú háborúra készültek, s ebben lehetőségeik már eltérőek voltak.

G. Jonasson egyetemi tanár (Stockholm) XII. Károly és II. Rákóczi Ferenc kapcsolata c. korreferátumában svéd források alapján a kedvező politikai helyzetet kihasználni szándékozó Rákóczi 1704-es és 1705-ös kapcsolatfelvételi kísérletét, a svéd—porosz szövetséghez való csatlakozásra ill. a svéd békeközvetítésre irányuló szándékát, az elutasító svéd magatartást elemezte.

P. A. Artamanov kandidátus (Moszkva) Magyarország és az orosz—lengyel szövetség c. korreferátuma eddig részben kiadatlan források alapján az északi háború fordulópontjának eseményeit, Oroszországnak a lengyel konföderáció és a magyar szabadságharc felé fordulását, az 1707-es orosz—magyar szerződés kompromisszumait, a realizálás akadályait, az orosz békeközvetítés sikertelenségét, a magyar kérdéssel kapcsolatos, 1712-ig tartó orosz diplomáciai lépéseket ismertette.

P. Mijatev egyetemi tanár (Szófia) A Rákóczi-szabadságharc és Bulgária címmel a két nép korabeli kapcsolatait ábrázolta, és párhuzamot vont a magyar kuruc és a bolgár hajdúk mozgalom között, majd a magyar szabadságharcosok emlékének bulgáriai ápolásáról szólt.

Váradí-Sternberg János egyetemi tanár (Ungvár) I. Péter cár és Rákóczi diplomáciai kapcsolatfelvétele c. korreferátumában Korbea 1707 májusi és júliusi küldetését, a szabadságharc vezetőivel folytatott tárgyalásait ismertette, majd Ukraincevtől 1708-as követtségét elemezte.

J. Stasewski egyetemi docens (Toruń) Lengyelország és a magyar szabadságharc címmel a szabadságharcnak nyújtott 1703—1706 közti aktív lengyel segítséget, az élénk politikai kapcsolatokat, a francia támogatás közvetítését részletezte, majd rátért az 1707—1709 közti időszakra, amikor II. Ágost lemondása után megváltozott körülmények között működött együtt a svédellenes lengyel ellenzék és a magyar szabadságharc, végül pedig az 1710—1711-beni II. Ágost visszaterése utáni korlátozott lehetőségű lengyel támogatásról szólt.

T. Gökbilgin egyetemi tanár (Isztanbul) A török Porta és a magyar kérdés c. korreferátuma hangsúlyozta, hogy a Porta kezdetben nem értette meg a szabadságharc jellegét és célkitűzését, Rákóczi 1706-os közeledését pedig másirányú lekötöttségek miatt nem tudta viszonzni, ennek ellenére a magyar követek szabad mozgását a továbbiakban is biztosította. Változás a külpolitikai helyzetben csak 1711 után következett be a Porta számára, s ekkor aktívvá vált a Rákóczihoz fűződő kapcsolat, amely az 1717-es közös hadrakelést eredményezte. Befejezésül részletesen ismertette, hogyan nyújtott a vesztes háború után a Porta menedéket a magyar emigrációnak.

P. Cernovodeanu tudományos főmunkatárs (Bukarest) A román vajdaságok és Rákóczi diplomáciai kapcsolatai c. korreferátumában kiemelte, hogy Havasalföld és Moldva kormánykörei jóindulatúak voltak a magyar szabadságharcra szemben, de helyzetükből fakadóan igyekeztek a semlegességben kitartani, és tartózkodtak a nyílt támogatástól. A segítség a politikai ügynökök szabad áthaladásának biztosításában, a szabadságharc menekülő résztvevőinek befogadásában nyilatkozott meg.

S. Bastav egyetemi tanár (Isztanbul) A bujdosók török földön címmel a magyar emigráció befogadásáról, leteleptetéséről és ellátásáról szól levéltári források alapján, azután hangsúlyozta, hogy további részletkérdések tisztázására kerülhet sor újabb levéltári feltárások alapján.

A külföldi korreferátumokhoz csatlakozva *Rázsó Gyula* tudományos főmunkatárs (Hadtörténelmi Intézet) A katonai erőviszonyok c. korreferátumában a szabadságharc idejének általános katonai helyzetét elemezte. Rámutatott, hogy a Rákóczi-szabadságharc sikere az általános európai hadihelyzet, közelebbről a spanyol örökösödési háború alakulásától függött, a magyar nép küzdelme ugyanakkor e háború szerves része volt, ezzel valamennyi hadviselő fél számolt, amennyiben az osztrák erők lekötése meggátolta, hogy a szövetségesek döntő fölénybe kerüljenek a többi hadszíntéren. Így Ausztria megtámadásához Franciaországot a bajor választó csatlakozása mellett a szabadságharc kitörése segítette, és ezzel a francia haditerv számolt is a Bécs ellen fordulásra. Franciaország defenzívába szorulása után is jelentős tényező maradt Magyarország, Rákóczi azonban helyesen ismerte fel, hogy a győzelemhez elengedhetetlenül szövetségesre van szüksége. A varsói szerződés azonban katonailag nem hozhatott eredményt. Más tényezők mellett Franciaország válságos helyzete is katonailag kilátástalanná tette a szabadságharcot. A katonai szempontokat figyelembevévő, váratlanul kedvező ajánlattal fellépő Bécs a szatmári békével véget tudott vetni a szabadságharcnak. Rázsó Gyula befejezésül katonai szempontból mérlegelte a szatmári béke realitását.

A második előadáshoz kapcsolódva *H. Haselsteiner* tudományos főmunkatárs (Bécs) Abszolutizmus és rendiség a Habsburg-monarchiában címmel az örökös tartományok rendjeinek helyzetét, a rendi dualizmus kialakulását, funkcionálását és válságát, az abszolutizmus megteremtésére irányuló lépéseket és a rendi befolyás további érvényesülését vizsgálta.

*T. M. Iszlamo*v, a történelemtudományok doktora (Moszkva) A Rákóczi-szabadságharc nemzetiségi és társadalmi viszonyai c. korreferátumában megállapította: e haladó küzdelemben Magyarország államiságának a feudalizmus körülményei közötti, új társadalmi-politikai alapon történő helyreállításáról volt szó, és ezért a magyarok mellett az itt élő szlovákok, kárpátukránok és románok ezrei is fegyvert fogtak. A magyar állam szempontjából alapvető kérdés volt a birtoikos nemesség és a jobbágyparasztság egymással ellentétes osztályérdekeinek összehangolása, s Rákóczi törekvése erre is irányult. Ugyanígy igyekezett megnyerni a császári hadak támaszát képező dél-szlávokat a szabadságharc eszméinek.

Wellmann Imre kandidátus (Mezőgazdasági Múzeum) Magyarország demográfiai képe a

XVIII. század elején c. korreferátuma a lakosság két évszázados fogyásának és pusztulásának képét vázolta fel, ismertette a bevándorlást és a belső vándormozgalmat. Részletesen szólt a szabadságharc alatti további lakosságcsökkenés és pusztulás okairól, amelyek eredményeként Magyarország népessége a XV. századvégi 5,8% helyett már csak 3,25%-kal részesedett Európa lakosságszámából.

Orosz István egyetemi adjunktus (KLTE) Parasztsors a XVII—XVIII. század fordulóján Magyarországon címmel a parasztság növekvő terheit részletezte, szólt a különböző szabadulási irányzatokról, majd a szabadságharc mentesítő intézkedéseit ismertette.

Rácz István kandidátus (KLTE) A hajdúszabadság kérdése a szabadságharcban c. korreferátumában megállapította, hogy a hajdúszabadságolás Rákóczi jobbágypolitikájának egyik lényeges alkotórésze, amit a földesúri érdekek sérelme nélkül kívánt megoldani. A szabadságharc katonai szükségletének megfelelően a jobbágysorból való kiemelkedés feltételeként katonai szolgálatot követelt, s ennek fejében ígerte a felszabadítást, kezdetben otthonukban, később a hajdúvárosok mintájára szervezett szabad helyeken. Emögött a fejedelmi hatalom örökletes támaszát nyújtó, földdel és feudális kiváltságokkal megfizetett állandó katonaközösségek szervezésének gondolata húzódnak meg.

Maksay Ferenc kandidátus (Országos Levéltár) A parasztság a hadban és a termelésben c. korreferátuma a fegyvert fogó felnőtt férfilakosság számát, a termelésben maradó munkaképes férfiak arányát, a szabadságharc hadseregéből leszakadók és hazatérők létszámát elemezte a rendelkezésre álló források alapján, és leszögezte, hogy a jobbágyparaszt családok 3—10%-ából hiányozhatott a munkaképes férfi.

Nagy József Zsigmond tudományos munkatárs (Történettudományi Intézet) A köznemesiség helyzete és politikai törekvései címmel a középnemesség súlyvesztését, országos hanyatlását, tájégségenkénti differenciálódását ismertette, és rámutatott, hogy a középnemesség a szabadságharc alatt is korábbi, a vármegyére támaszkodó, egyensúlyozó politikáját folytatta helyi hatalma megtartása érdekében, ebből a magatartásból azonban egy része képes volt kitérni.

Kovács Kálmán egyetemi tanár (ELTE) A közigazgatás Rákóczi államában c. korreferátumában megállapította: A szabadságharc rendi konföderációban jelentkező állama a feudális állam-típuson belül ideiglenes jellegű, sajátos megjelenésű rendi-képviselési monarchia, amelyben az államfői tisztelet kezdetül a szécsényi országgyűlésen vezérlő fejedelemmé választott Rákóczi látta el, kormányként kezdetben az udvari tanács, majd a szenátus működött. A gazdasági ügyeket a gazdasági tanács és az udvari gazdasági tanács intézte, a hadsereggel kapcsolatos ellátási ügyek az országos főhadbiztosság kezében voltak. Törvényhozói jogkörrel a korábbiaktól eltérő kuruc országgyűlések rendelkeztek. A régi országos méltóságokat nem töltötték be, a közigazgatás helyi szervei viszont szinte teljesen változatlanul továbbéltek az öt katonai főkapitányságra osztás ellenére.

Heckenast Gusztáv kandidátus (Történettudományi Intézet) A merkantilizmus és Rákóczi gazdaságpolitikája c. korreferátumában leszögezte: A szabadságharc független magyar államának vezetői ismerték a Habsburg-birodalom gazdaságpolitikájában korábban érvényesült kameralista elmélet lényeges elemeit, és ha nem is hivatkoztak ezekre, gyakorlati gazdasági tevékenységükben, így az iparfejlesztésben, külkereskedelemben és a rézpenz bevezetésében alkalmazták ezeket.

Bánkuti Imre kandidátus (Nemzeti Múzeum) A szabadságharc államának gazdasági szervezete c. korreferátuma a fejedelmi hatalom és a rendek közti erőviszony függvényében elemezte a gazdasági irányítás kérdését, és rámutatott, hogy a gazdaság egészét irányító hivatal nem volt, a gazdasági apparátus alapján rendi jelleget mutatott, és mindez akadályozta Rákóczi centralizáló törekvését.

N. Kiss István kandidátus (Mezőgazdasági Múzeum) Az állami jövedelmek a szabadságharcban c. korreferátumában a katonai tehertétellel szembesítette a szabadságharc államának gazdasági erőforrásait. Részletesen elemezte az általános adózás bevezetésének folyamatát, a rézpenz bevezetése és devalválása ellenére megállíthatatlan inflációt, majd leszögezte, hogy annak

terheit is a társadalom viselte, s bár súlyosan érintette a nemességet is, a szabadságharc főleg a parasztság teherbírásának köszönhettenye nyolc évi létezését.

Perjés Géza tudományos főmunkatárs (Statisztikai Hivatal) A kuruc hadsereg címmel a regularitás kérdésével foglalkozott. Bemutatta a magyar hadviselés elmaradottságát, a reformokat akadályozó időhiányt, ami Rákóczit külföldi zsoldosok felfogadására ösztönözte; ezt azonban gátolta az anyagi helyzet. A népi származású kuruc hadsereg népi, majd nemesi származású tisztjei sem voltak jártasak a hadtudományban, hiányoztak a képzett, fegyelmet és rendet tartani tudó altisztek, a folytonos hadakozás lehetetlenné tette a kiképzést, mindez a fegyverek maximális hatását, a mozgás és fegyverhatás összhangját és a lökés erejét biztosító reguláris taktikával szemben, ahol a hadvezér a tervezésre és döntésre összpontosíthatott, eleve lehetetlenné tette a sikert. Ez okozta a kuruc csapatok részéről a nyílt csaták elvesztését. Mivel a portyázó harc automatizmusával és módszereivel viszont a kuruc tisztek és katonák voltak fölényben, e tekintetben elért sikereik tették lehetővé a szabadságharc nyolc éven át való folytatását.

Káfer István kandidátus (Irodalomtudományi Intézet) A nem-magyar népek részvétele a szabadságharcban c. korreferátumában leszögezte: A két nép szoros egysége, etnikai kapcsolata, közös történelmi múltja következtében legegységesebb volt a felső-magyarországi magyar-szlávok együttműködés a szabadságharcban, de ugyanilyen egységes volt a kárpátaljai ukránok csatlakozása a kuruc táborhoz. Az eltérő történelmi fejlődéssel rendelkező Erdélyben is hasonló nemzeti egység alakult ki a szabadságharc hatására magyarok, szászok és románok között. Mindössze a délvideki szerbek és horvátok foglaltak negatívan állást a szabadságharcra szemben a pravoszláv és osztrák befolyás, a török közelsége miatt, valamint azért, mert távol voltak a szabadságharc küzdelmeinek színterétől. A Rákóczi-szabadságharc kiemelkedő jelentősége éppen abban állt, hogy egyesíteni tudta e térség népeinek szociális, gazdasági, nemzeti és vallási érdekeit.

Magyari András egyetemi docens (Kolozsvár) Az erdélyi magyarok és románok együttműködése a szabadságharcban címmel elemezte az erdélyi Habsburg-ellenes küzdelem antifeudális jellegét, a különböző etnikumú és társadalmi hovatartozóságú elnyomott elemek akcióegységét már a szabadságharc kitörése előtt, amely lehetővé tette a gyors csatlakozást. A népi erők harcának nyomása alatt a társadalmi igazságszolgáltatás mellett az idegen igtától való megszabadulás lehetősége a birtokos nemesség bekapcsolódását eredményezte. Rákóczi erdélyi fejedelemmé választása a vezető erő megszületését, az erők koncentrációjának és a centralizációnak a lehetőségét jelentette, és Erdély nagy része 1705 őszére a szabadságharc ellenőrzése alá került. A vesztes zsidói rsata negatív katonai és politikai következményei mellett ismét nőtt a társadalmi feszültség, 1709-re pedig a szabadságharc elvesztette társadalmi bázisát. Befejezésül kiemelte: Erdély magyar és román parasztjai és kismeszei képezték Rákóczi itteni csapatainak gerincét.

A harmadik témakörhöz kapcsolódva *Földes Éva*, a neveléstudományok doktora (OPI) Rákóczi iskolapolitikája c. korreferátumában kifejtette, hogy a fejedelem az iskola- és nevelésügyet is elsőrendű állami feladatnak tekintette, szabályozta a felekezetek egyenlő iskolaállítási jogát, biztosította valamennyi nemzetiség anyanyelvű tanulási lehetőségét, kizorította a jezsuitákat az iskolákból, visszaállította és támogatta a hajdani neves protestáns kollégiumokat, szorgalmazta az állam számára fontos tananyag tanítását, egyszóval következetes és haladó kulturális politikát érvényesített.

Galavics Géza tudományos munkatárs (Művészettörténeti Intézet) Rákóczi művészi politikája c. korreferátuma azt hangsúlyozta, hogy a fejedelemnek művészi elvei megvalósítására alig néhány év állt rendelkezésére, befolyását így alig érvényesíthette, de kezdeményezései, útkeresése, mecénássága a lehetőségek maximális kihasználását jelentette.

Hopp Lajos kandidátus (Irodalomtudományi Intézet) A Rákóczi-szabadságharc és -emigráció irodalmi törekvései címmel Rákóczi irodalompolitikáját az önálló magyar államiság visszaállításának gyakorlati megvalósításával összefüggésben mutatta be. Kiemelte, hogy létrejött a politikai udvari irodalom szervezeti kerete, nagy szerephez jutott a politikai publicisztika, fejlődött a nemesi irodalom többi ágazata is, politikai töltésűvé vált emellett a vitézi költészet is,

mindez hiteles képet ad a fejedelemről és a szabadságharcról. A drámai irodalom a régi szinten, de új tartalommal és szemlélettel élt tovább. Rákóczi e rövid, ám mégis kiemelkedő jelentőségű periódus irodalmi vezéralakja is, akihez számos ponton, különösen új műfaj meghonosításával Mikes kapcsolódik.

Szathmári István egyetemi tanár (ELTE) A magyar nyelv a szabadságharc idején c. korreferátumában kifejtette: A szabadságharc hozzájárult a kialakult helyesírási, hangtani és alaktani normarendszer erősítéséhez és terjedéséhez, részben egységesüléséhez a társadalmi-politikai viszonyok módosulása és az anyanyelvi műveltség emelkedése, az írásbeliség magyarrá válása, az irodalom fellendülése következtében, de a szó- és kifejezőképesség ez a rövid korszak nem tudta lényegesen gyarapítani.

Varga Imre kandidátus (Irodalomtudományi Intézet) Rákóczi alakja a kuruc költészetben c. korreferátuma megállapította: Rákócziban a társadalom mindkét alapvető osztálya a sajátos céljához hozzásegítő vezért látta. Így a jobbgység szegénylegény költészetében Rákóczi Istentől küldött, az idegen és földesúri elnyomástól megszabadító vezérként jelenik meg. A hajdúszabadság kérésével az efajta költemények elmaradtak, megjelentek viszont a nemesi dicsőítő énekek, amelyekben a fejedelmet nagy ősök méltó sarjaként üdvözölték. A népköltészet a szatmári békét követő nyomorúságban idézte fel ismét Rákóczit a szabadságharc fényes csillagaként.

A negyedik előadáshoz kapcsolódva *Borovi József* professor (Római Katolikus Hittudományi Akadémia, Budapest) Rákóczi világképe és a vallás c. korreferátumában kiemelte, hogy a katolikus Rákóczi haladó teológiai gondolkodása a janzenizmusban talált kifejezési formát. Filozófiájának alapvető gondolata az ország szabadságának biztosítása volt, politikai gyakorlatában pedig a haza a felekezeti érdek fölé került, hazafias és vallásos világnézete mégsem ütközött.

Fabinyi Tibor professor (Evangelikus Teológiai Akadémia, Budapest) Rákóczi diplomáciájának valláspolitikai vonatkozásai címmel a protestáns rendek képviselőinek a porosz, svéd és dán udvarban rokonszenvet, támogatást, esetleg szövetséget szerző diplomáciai küldetéseit, valamint Brenner apát római követtségét elemezte, továbbá az angol és holland közvetítési kísérletről szólt.

Rosdy Pál levéltárigazgató (Esztergomi Prímási Levéltár) A janzenizmus a legújabb teológiai megvilágításban c. korreferátuma e komplex dogmatikai, erkölcsstani és politikai mozgalom eredetét, fejlődését, fő tételeit ismertette és máig való hatásáról szólt.

Ladányi Sándor levéltárigazgató (Ráday-levéltár) A vallási türelem eszméje a Rákóczi-szabadságharcban c. korreferátumában a fejedelem valláspolitikájának összetevőit vizsgálta, és kiemelte: Nem volt szükség nyugati elméletek átvételére, az erdélyi törvényhozás Rákóczi családi hagyományaként jelentkező vallási toleranciája pedig gyakorlatilag is megelőzte a nyugati országokat, így az egyházszabadság az egyházszervezés szabadságát jelentette. Rákóczi még ennél is tovább ment, amikor elvben leszámolt a földesúri joggal a vallás kérdésében, és a vallást alárendelte a haza ügyének; gyakorlatilag pedig el tudta érni, hogy a szabad vallásgyakorlat elvét törvénybe foglalják.

A nemzetközi tudományos ülészak *Köpeczi Béla* akadémikus zárszavával ért véget, aki hangsúlyozta, hogy az elhangzott előadások és korreferátumok, valamint az ezekhez csatlakozó viták egyrészt összegezték az elmúlt két évtized kutatási eredményeit, másrészt kijelölték a további feladatokat. Rendkívül jelentős, hogy sikerült nemzetközi viszonylatokban vizsgálni a szabadságharcot, és Közép-Kelet-Európa relációjában első ízben teljességgel bemutatni a kapcsolatok tartalmát. További munkálatokat igényel az itt háttérbe szorult békétárgyalások diplomáciatörténeti összegezése. A gazdaságtörténetben új eredmények születtek, de e téren még további eredmények várhatók. Társadalomtörténeti téren elsősorban a jobbgység helyzetének feltárása sikerült, bár itt is szükséges a katonáskodó parasztok felszabadításának további vizsgálata. Ugyanígy sikerült a nemzetiségek részvételének bemutatása az újabb eredmények alapján, ez ösztönözzön további szisztematikus kutatásokra. Ez a konferencia is meggyőz arról, hogy a közös harc szempontjából végezzük a nemzetiségek részvételének feltárását, ezért is sajnálatos a cseh és szlovák kutatók távolmaradása. A szabadságharc államának jellegét sikerült tisztázni, ezzel

szemben nem foglalkozott a konferencia kellő mélységben a nemességgel és csak szétdaraboltan a polgársággal és az értelmiséggel. A művelődés- és egyháztörténet területén is még sok feltárni való van, és szükségesek lennének forráspublikációk. Befejezésül hangsúlyozta: A Rákóczi-szabadságharc a magyar történelem rendkívül gazdag periódusa, amely a társadalmi haladáshoz való viszony alapján bukásában sem kudarc, amely eltette az utókort, és amelynek máig ható példás tetteit tovább kell tudatosítanunk társadalmunkban.

Zachar József